

Негативний інформаційний вплив на сучасне громадянське суспільство

УДК 001.102:004:323.21

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-3.6>

Козьмініх Альона Віталіївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних теорій
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса,
Україна

Статтю присвячено аналізу основних негативних інформаційних впливів, яким піддається сучасне громадянське суспільство. До них ми можемо віднести такі, як перерозподіл економічних потоків у зв'язку з процесами інформатизації; зростання глобального контролю над приватним життям окремих осіб; маніпулятивне втручання до нього шляхом створення «альтернативної реальності», яка дає змогу сформувати бажану поведінку людей в інтересах тих політичних еліт, що здійснюють інформаційний вплив; зміна та уніфікація соціально-культурних стандартів життя тощо. Ця ситуація порушує нормальне співвідношення між інститутами держави та громадянського суспільства, шкодить охоронюваним правам та інтересам людей, реалізація яких є необхідною передумовою для демократичного розвитку держави та суспільства, а також створює небезпеку формування новітнього «інформаційного тоталітаризму». При цьому виникає надзвичайно складна ситуація: з одного боку, інформаційне суспільство може розвиватися лише в умовах демократичної та правової держави, а також за наявності активного громадянського суспільства, кожний член якого, зокрема, має можливість вільно отримувати та розповсюджувати інформацію. Це може бути досягнуто лише в разі гарантування прав та свобод людини та громадянина, демократичного політичного устрою, а також дієвого контролю над цими механізмами з боку інститутів громадянського суспільства; з іншого боку, саме з розвитком інформаційного суспільства свобода та розвиток громадянського суспільства зазнає найбільших загроз через втрату можливостей вільного розвитку та функціонування, оскільки потребує контролю з боку держави над тією інформацією, яка потрапляє до вільного обігу. У статті розглядаються основні складники громадянського суспільства та виокремлюються ті його елементи, які виявилися найбільш уразливими в сучасних умовах. Також визначено пріоритетні, найбільш важливі напрями розвитку громадянського суспільства, які здатні враховувати та мінімізувати негативні інформаційні втручання та сформувати нову модель його ефективного функціонування. Розглянуто феномени «інфократії», «інфодемократії» та «макдональдизації», а також поняття «цифрова гігієна» як важливих елементів нової інформаційної реальності. Розкрито питання взаємозалежності між ступенем розвитку громадянського суспільства та тією увагою, яка приділяється негативним інформаційним чинникам на державному та міжнародному рівнях під час формування політики інформаційної безпеки країн.

Ключові слова: інформація, інформаційна політика, інформаційне суспільство, громадянське суспільство, негативні інформаційні впливи, інфократія, цифрова гігієна, інфодемократія, макдональдизація.

Вступ. Сьогоднішній бурхливий розвиток в інформаційній сфері перевершив будь-які найсміливіші сподівання наших попередників, надавши людям вільний доступ до невичерпної кількості знань, а також до спілкування, які не залежать від будь-яких кордонів між державами. Стали можливими речі, які здавалися нереальними ще в нещодавньому минулому, невідворотно змінивши наше повсякдення. Попри величезну кількість переваг та можливостей, які надає сучасний інформаційний прогрес, саме він тягне за собою значну кількість зовсім не позитивних викликів для суспільства. Значну увагу дослідників у цьому контексті привертають ті негативні інформаційні впливи, які зазнає на собі громадянське суспільство в сучасних умовах. Адже прогрес в інформаційній сфері та розвиток комунікаційних технологій змінюють економічне підґрунтя та соціокультурний контекст людського буття, але вони ж надають нечувані раніше можливості для здійснення глобального інформаційного контролю майже над усіма сферами життя окремих осіб, а також маніпулювання їхньою свідомістю для досягнення певних еконо-

мічних та політичних переваг. Указана ситуація актуалізує та загострює питання захисту інтересів громадянського суспільства, а також збереження балансу між ним та інтересами політичних еліт.

Мета та завдання. Окресленими вище чинниками зумовлюються актуальність вибраної теми статті та її мета, що полягає у вивченні особливостей розвитку громадянського суспільства в новітніх умовах в контексті негативного впливу на нього інформаційних загроз. Основне завдання статті полягає у розкритті та вивченні негативного інформаційного впливу на окремі елементи громадянського суспільства, а також виокремленні тих із них, що виявилися найбільш уразливими в умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій.

Методи дослідження. Виходячи з поставлених мети та завдань статті, під час її написання використано низку загальнонаукових принципів, підходів і методів: діалектичний та порівняльний методи, що дали змогу комплексно розглянути негативні інформаційні впливи на функціонування сучасного громадянського суспільства; системний метод, що дав змогу виокремити з-поміж розріз-

нених фактів, що були проаналізовані, свідчення певних негативних тенденцій до зміни цілісної системи громадянського суспільства, які потребують зваженої системи протидій. Також у статті в тому чи іншому ступені використовувалися функціональний, логічний, історичний та низка інших методів та прийомів.

Результати. Перш ніж розглянути основні чинники негативних інформаційних впливів на громадянське суспільство, зазначимо, що в межах нашого дослідження під громадянським суспільством ми розуміємо складну, багаторівневу, самоврядну систему відносно автономних від держави громадянських інститутів та систем, використовуючи які громадяни здатні вчиняти цілеспрямовані індивідуальні або групові дії, що спрямовані на реалізацію та захист власних прав, потреб та інтересів.

Структурно громадянське суспільство включає низку систем суспільних відносин: економічних, соціальних, політичних, культурних тощо [4, с. 7–14]. Економічним підґрунтям громадянського суспільства є індивідуальна та колективна система недержавної власності на особисте майно та засоби виробництва, яка дає змогу суб'єктам такої власності бути незалежними від держави в економічному відношенні. До елементів політичної структури громадянського суспільства ми традиційно відносимо недержавні політичні інститути,

основними з яких є непарламентські політичні партії, громадські організації і суспільні рухи, органи місцевого самоврядування, засоби масової інформації. Також важливим інститутом, за допомогою якого громадянське суспільство чинить істотний вплив на державу, є засоби масової інформації, які вільні від контролю політичної влади держави. Соціальною основою громадянського суспільства є система класових, етнічних, демографічних, професійних та інших спільнот, а також відносин між ними. Основним соціальним осередком тут виступає сім'я, члени якої в процесі взаємодії між собою засвоюють єдину систему соціальних норм та санкцій, а також зразків для власної поведінки і для спілкування зі сторонніми особами. При цьому сім'ю варто визнати найбільш традиційним та автономним з інститутів громадянського суспільства. Важливим підґрунтям духовної сфери громадянського суспільства є Церква та різноманітні культурно-мистецькі заклади і відносини, які забезпечують ідеологічну багатоманітність суспільства. Вільне та ефективне функціонування цих та інших елементів громадянського суспільства є запорукою того, що державна влада буде використовуватися в інтересах населення країни з дотриманням системи норм соціального партнерства, яке побудоване на принципах діалогу, взаємної поваги та довіри між сторонами.

Рис. 1. Негативні інформаційні впливи на окремі сфери громадянського суспільства

Розроблено автором

Зміни, що відбуваються в громадянському суспільстві, у зв'язку з розвитком інформаційних технологій стосуються багатьох його сфер (див. рис. 1). Сучасне громадянське суспільство мусить швидко та ефективно опанувати абсолютно новий глобальний інформаційний простір, який докорінно змінює традиційну реальність. Ми стикаємося з тим, що життєвий простір людей, який ще не так давно був відносно замкнутим та обмеженим безпосередньою територією знаходження особи, достатньо швидко перетворився на глобальний та всепланетний, який пронизують практично необмежені інформаційні, соціально-економічні та культурно-комунікаційні зв'язки.

Розглядаючи негативні інформаційні впливи на окремі складові елементи громадянського суспільства, розглянемо, по-перше, економічну сферу суспільства. Саме вільний доступ до приватної власності, свобода підприємництва та економічна незалежність є основними передумовами свободи особистості та всього суспільства від надмірного державного втручання. На нинішньому етапі відбувається перерозподіл ролі та значення традиційних економічних галузей виробництва, збільшення в них частки цифрових технологій та формування принципово нових галузей світової економіки. Звичайно, розвиток інформаційних технологій виступає значним стимулом для розвитку традиційної економіки, але ситуація, коли економічний добробут суспільства починає все більше визначатися не кількістю та якістю товарів, що виробляються таким суспільством, а станом його інформатизації та ступенем включення до світових інформаційних технологій, містить цілу низку негативних складників. Значною проблемою тут є, зокрема, те, що швидкість процесів інформатизації та пов'язаних із цим процесів перерозподілу матеріальних благ значно перевищує традиційні темпи економічного розвитку суспільства. Це тягне за собою неконтрольоване порушення сталих економічних зв'язків та виникнення значних диспропорцій між економічними секторами, оскільки значна частина громадянського суспільства, на відміну від флагманів таких змін – крупних транснаціональних корпорацій, не встигає адаптуватися до них та виявляється безпорадною в новітніх умовах, що призводить до критичного зниження такого важливого підґрунтя громадянського суспільства, як «середній клас». Звичайно, недоліки вказаної ситуації є особливостями перехідного періоду у світовій економічній системі, але саме зараз значно збільшується ступінь залежності величезної частини населення від державної підтримки, а отже, виникає суттєва небезпека використання цієї економічної слабкості та вразливості громадянського суспільства для підвищення державного впливу на нього, а також потенційних зловживань у цій сфері.

Наступними блоком ми розглянемо ті чинники негативного інформаційного впливу, що зазнає на собі політичний складник громадянського суспільства. Зауважимо, що епоха інформатизації хронологічно збігається зі світовою кризою інституту представницької демократії та значним зниженням її ефективності в сучасну епоху, про яку почали висловлювати думку все більше дослідників [2, с. 15]. Таку кризу пов'язують з інертністю владного механізму, відсутністю достовірного зворотного зв'язку з населенням, зневірою громадян у власній здатності впливати на політичні процеси шляхом голосування. Одним зі шляхів виходу із цієї кризи за допомогою сучасних інформаційних технологій стало поступове впровадження новітніх засобів фіксації волевиявлення народу, що можуть бути охоплені таким поняттям, як «інфо-демократія» (у літературі зустрічаються також такі терміни, як «кібердемократія», «цифрова демократія», «онлайн-демократія», «електронна демократія»). Прибічники її впровадження роблять акцент на таких її безсумнівних перевагах, як оперативність реагування на виявлення громадської думки, широта охопту електорату, відносна дешевизна, швидкість передачі інформації, інтерактивність, можливість утворення мережевих спільнот, а також отримання зворотного зв'язку від виборців у режимі он-лайн, та наголошують, що все це є надзвичайно позитивними чинниками для розвитку і функціонування сучасної демократичної політичної системи. Але всі ці чинники мають також і суттєві недоліки, адже протилежним боком вищезазначених інновацій є технологічно більш складні, а отже, здебільшого практично невідконтрольні громадянському товариству механізми фальсифікації результатів волевиявлення народу, які не виникають за більш традиційних форм голосування. Таким чином, вирішення проблем упровадження інформаційної демократії тягне за собою необхідність удосконалення рівня захисту інформації та інформаційної безпеки країни, що, своєю чергою, виводить на перший план визначення тієї міри, в якій держава та її компетентні органи можуть мати можливість утручатися до цієї галузі відносин [6, с. 99], адже вдосконалення рівня інформаційної безпеки пов'язане з утручанням в інформаційний простір і стає загрозою обмеження прав та свобод громадянського суспільства.

Ураховуючи специфіку предмета дослідження, вважаємо за доречне виділити вивчення негативних інформаційних впливів на засоби масової інформації окремим пунктом нашого розгляду, адже бурхливий розвиток інформаційних технологій безпосередньо вплинув на цю сферу. При цьому важливою особливістю ЗМІ виступає той факт, що вони займаються виробництвом інформаційного ресурсу не для окремих споживачів, а для необмеженого кола осіб, що невідворотно

призводить до формування та нав'язування певних моделей поведінки суспільству. Упровадження новітніх технологій значно збільшує ступінь інформаційного охоплення населення планети впливом засобів масової інформації. Це стає дієвим механізмом нав'язування певних думок та моделей поведінки, а отже, надає потенційні можливості для недобросовісного маніпулювання свідомістю мас із використанням інформаційного ресурсу та ЗМІ, що здійснюється з метою узурпації політичної влади в країні та формування «зручної» для органів публічної влади суспільної позиції по ключових питаннях.

Зауважимо, що ЗМІ є невід'ємним елементом громадянського суспільства лише за умови їх реальної незалежності від держави, існування в суспільстві поваги до інакодумства, а також широкого доступу населення до альтернативних джерел інформації. У цьому контексті варто підкреслити надзвичайно цікаву трансформацію, що відбулася у цій сфері в процесі зростання інформатизації суспільства. Йдеться про те, що в класичній теорії громадянського суспільства перехід від тоталітарного чи авторитарного режиму до демократичних норм та цінностей супроводжується значним перетворенням ролі ЗМІ, які переходять від транслювання обмеженої кількості «ідеологічно вірної» інформації до широкого інформаційного висвітлення подій [7, с. 283]. Інформаційний парадокс сучасності полягає у тому, що загрозу формування новітнього інформаційного тоталітаризму сьогодні пов'язують зовсім не з дефіцитом інформації, а з її надлишком. Протягом достатньо невеликого історичного проміжку часу відбулися революційні перетворення, внаслідок чого інформація з «бажаної здобичі», яку важко отримати, почала перетворюватися на своєрідного «агресора», що веде справжню боротьбу за увагу людей. У цьому контексті негативним чинником інформаційних впливів на громадянське суспільство варто вважати стрімке зростання тих обсягів інформації, з якими доводиться стикатися кожному члену сучасного суспільства.

Надлишок інформаційних потоків призводить до того, що сучасна людина у своєму житті має доступ до значно більшого обсягу інформації, ніж вона здатна отримати та переосмислити через власні досвід та світосприйняття. Це викликає необхідність, по-перше, все в більшому ступені спиратися під час задоволення власних інформаційних потреб на сторонній досвід; по-друге, потребує формування певних інформаційних фільтрів каналів комунікації, що дали б змогу обмежувати людську свідомість від надмірного інформаційного навантаження. Обидві тенденції призводять до того, що традиційні підходи до інформаційної поведінки все більше втрачають свою ефективність, оскільки сприйняття дійсності стає не безпосереднім, а опосередкованим, зокрема через

засоби масової інформації. Очевидно, що така ситуація в кінцевому підсумку призводить до обмеження вільного доступу до інформації та ставить під загрозу вільне існування та функціонування інститутів громадянського суспільства.

Ще одним структурним складником громадянського суспільства, який зазнає на собі значних негативних інформаційних впливів, є соціальна система суспільства. Зауважимо, що з посиленням інформатизації світу спостерігається зростання авторитарних тенденцій із боку держави по відношенню до суспільства і навіть з'явлення потенційної загрози формування новітньої форми тоталітаризму. Йдеться про те, що з розвитком електронних засобів комунікації, технологій збору та аналізу інформації, систем електронних розрахунків тощо – технологій, які надають широке коло можливостей для здійснення інформаційного контролю за переміщенням та діяльністю людей, а отже, і зловживань у цій сфері – відбувається формування такої системи суспільного устрою, як інфократія – влада еліти у суспільстві та державі, джерелом панування якої є використання отриманої інформації для досягнення соціального контролю [5]. Це призводить до прискореної віртуалізації соціального життя, перенесення соціальних відносин та контактів зі сфери реального життя у сферу мережевого простору. Значне занепокоєння дослідників викликає небезпека з боку соціальних мереж для сучасного громадянського суспільства, адже процеси комунікації між людьми та традиційні соціальні інститути стають усе більш залежними від інформаційної мережі Інтернет, що призводить до втрати навичок безпосереднього спілкування, розмивання системи соціальних контактів, утрати відчуття важливості та унікальності кожної окремої людини тощо. Усе це призводить ще до одного аспекту небезпеки для громадянського суспільства, який полягає у створенні так званої віртуальної альтернативи реальності, яка суттєво змінює сприйняття людиною навколишнього світу, на перспективу чого ще в 1970-х роках звертав увагу американський дослідник Герберт Шиллер [1]. Він попереджав про можливості глобальної маніпуляції інформаційними потоками з боку урядів та великих корпорацій. Для створення таких інформаційних маніпуляцій мали використовуватися ЗМІ, які формували глобальні міфічні образи реальності, які транслювалися в суспільстві з метою заміни особистих оцінок, думок та досвіду на маніпулятивні та нав'язані, з метою змусити людей робити певні вибори та вчиняти потрібні владі дії. Відповідно до цієї концепції, ці механізми можуть бути використані не тільки в політичній пропаганді, а й у комерційній та рекламній сферах. Коли споживачам демонструється бажаний стиль життя, обов'язковим атрибутом об'являється той чи інший товар або політична сила. Таким чином, система

віртуальної альтернативи реальності загрожує існуванню здорового громадянського суспільства, маніпулюючи масовою та індивідуальною свідомістю через створення та нав'язування вигаданої картини життя, а також соціальних цінностей.

Із розглянутих вище положень закономірно випливає, що значних перетворень під тиском інформаційних чинників отримує культурна сфера громадянського суспільства, де зростають так звані процеси «макдональдизації» [3]. Головною особливістю вказаних процесів є перетворення культурної сфери, яка завжди була «душею» громадянського суспільства, на аналог ресторанів швидкого обслуговування. Це призводить до гомогенізації світових культур, стирання їхніх особливостей та специфіки. Головними принципами такої культури стають контрольованість та передбачуваність процесів, можливість прорахувати результат творчої діяльності з метою забезпечення її економічної прибутковості,

Висновки. Підводячи підсумки, зазначимо, що проблеми збереження балансу між інформаційними свободами громадянського суспільства та необхідністю державного втручання в інформаційні відносини є ключовими для ефективного функціонування громадянського суспільства. Це невідворотно призводить до обмеження громадянських прав та свобод людини, а також порушує крихку рівновагу між державою та громадянським суспільством, яку сьогодні неможливо уявити без наявності в державі механізмів ефективного забезпечення нормального функціонування всіх елементів громадянського суспільства. В умовах стрімкого розвитку інформаційної сфери відбувається очевидне зниження ефективності традиційних механізмів подолання цих проблем, а також окреслюються новітні негативні чинники та загрози інформаційного впливу на громадянське суспільство. Науковий аналіз усіх цих чинників свідчить про необхідність подальших комплексних та ґрунтовних досліджень у сфері моделювання новітніх моделей громадянського суспільства, що здатні подолати вказані негативні інформаційні впливи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Schiller H. *Communication and Cultural Domination*. New York : International Arts and Science Press, 1976. 312 p.
2. Webster F. *Theories of the information society*. London – New York : Routledge, 2016. P. 3.

3. Wikipedia. McDonaldization. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/McDonaldization> (дата звернення: 07.05.2020).

4. Зырянов С., Лукин А. Структурные связи системы гражданского общества и сформированность его институтов. *Социум и власть*. 2016. № 5(61). С. 7–14.

5. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. *Інфократія*. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12447 (дата звернення: 07.05.2020).

6. Кормич Б.А. Інформаційне право : підручник. Харків : Бурун і К, 2011. 333 с. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7911/Kormych_Inf_pr.pdf?sequence=1 (дата звернення: 27.02.2020).

7. Матвієнків С. Вплив комунікації на політичну сферу перехідного суспільства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. Вип. 13. С. 278–281.

8. Политология : энциклопедический словарь / общ. ред. Ю.И. Аверьянова. Москва: Мысль, 1993. 431 с.

9. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием. Москва : Мысль, 1980. 325 с.

REFERENCES:

1. Schiller, H. (1976). *Communication and Cultural Domination*. New York International Arts and Science Press. [in English].
2. Webster, F. (2016). *Theories of the information society*. London-New York: Routledge, 3. [in English].
3. Wikipedia (2020). *McDonaldization* <<https://en.wikipedia.org/wiki/McDonaldization>> (2020, May, 07). [in English].
4. Zyryanov, S., Lukin, A. (2016). Strukturnyye svyazi sistemy grazhdanskogo obshchestva i sformirovanost yego institutov [Structural relations of the civil society system and the formation of its institutions]. *Sotsium i vlast* [Society and power], 5 (61), 7-14. [in Russian].
5. Institute of Encyclopedic Research (2020). *Infokratiya* [Infocracy] <http://esu.com.ua/search_articles.php?id=12447> (2020, May, 07). [in Ukrainian].
6. Kormych, B. A. (2011). *Informatsiyne pravo* [Information law]. Kharkiv: Burun and K. <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/7911/Kormych_Inf_pr.pdf?sequence=1> (2020, May, 07). [in Ukrainian].
7. Matviyenkiv, S. (2009). Vplyv komunikatsiyi na politychnu sferu perekhidnoho suspilstva [The impact of communication on the political sphere of a transitional society]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University], 13, 278-281. [in Ukrainian].
8. Averyanov, Y. I. (ed.) (1993). *Politologiya: Entsiklopedicheskiy slovar* [Political Science: Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Thought. [in Russian].

The negative information impact on modern civil society

Kozminykh Alona Vitaliivna

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Political Theories
National University "Odesa Law Academy"
Fontanskaya road str., 23, Odessa,
Ukraine

The article is devoted to the analysis of the main negative information influences to the modern civil society. These include the redistribution of economic flows in connection with the processes of informatization; increasing global control over the privacy of individuals; manipulative intervention in it by creating an «alternative reality» that allows to manipulate the people's behavior for the interests of political elites; change and unification of socio-cultural living standards etc. Such situation violates the real balance of power between the institutions of government and civil society; that could result in great harm to the rights of people protected by law, the implementation of which is a necessary prerequisite for the democratic development of the state and society; in addition it is creates the danger of the formation of the latest «information totalitarianism». This creates an extremely difficult situation – the information society will, on the one hand, encourage the development of only in a democratic and legal state, as well as in the presence of an active civil society, each member of which, in particular, has the opportunity to freely receive and disseminate information. This can only be achieved by guaranteeing human and civil rights and freedoms, a democratic political system, and the effective control of these mechanisms by civil society institutions. On the other hand, the development of the information society will lost the opportunities for free development and functioning, as it requires state control over the information that enters free circulation. The article considers the main elements of civil society and identifies those elements that are most vulnerable in modern conditions. It considers most important directions of civil society development, which are able to take into account and minimize negative information interventions and form a new model of its effective functioning. The article is deal with the phenomena of «infocracy», «infodemocracy» and «McDonaldization», as well as the concept of «digital hygiene» as important elements of the new information reality.

Key words: information, information policy, information society, civil society, negative information influences, infocracy, digital hygiene, infodemocracy, McDonaldization.